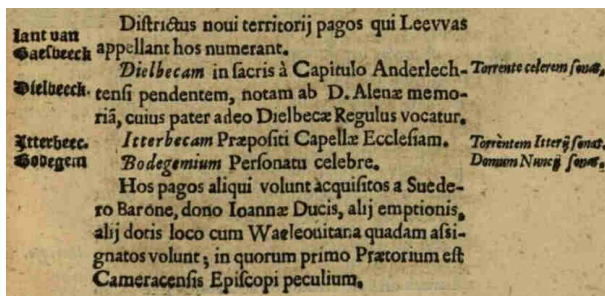

Heemkring BKW – Sint-Martens-Bodegem

Bodegem in vroegere tijden nr. 11 (ed. 2) – 2018

Het personaat van Bodegem.

Joannes Baptist Gramaye (1579-1635), Brabants historicus en professor van de Universiteit van Leuven, spendeerde in zijn befaamd drukwerk over oudheden uit het illustere hertogdom Brabant slechts drie woorden aan het kleine Bodegem: *Bodegemium Personatu celebre* (Bodegem met zijn beroemd personaat).¹

Het verwondert uiteraard dat deze hooggeleerde zo weinig wist te vertellen over Bodegem: geen woord over haar merkwaardig kerkgebouw, laat staan de ingewikkelde feodale geschiedenis. Voor Gramaye volstond een korte notitie om een voor velen wellicht onbekend personaat te roemen. Aan wat heeft dit inmiddels volledig weg getaand instituut de toegedichte beroemdheid te danken?

Een personaat betreft een zo goed als vergeten kerkelijke instelling waarmee in sommige parochies de benoeming van een priester werd geregeld. Voor een landelijke stichting als deze te Bodegem overweegt de mening dat een personaat

een overblijfsel uit het eigenkerkenwezen zou zijn. Het prijzenswaardige initiatief ter stichting van een eigenkerk deed namelijk niet zelden het aan de geestelijkheid toekomend recht om de bedienaar te benoemen, in lekenhanden verzeilen. Spijts tijdens de 11e en 12e eeuw verscheidene kerkelijke hervormingen ter zake al heel wat op orde hadden gesteld, bleef in sommige dorpen de oude verworvenheid toch in stilte voortbestaan. Zo lijkt het ook in Bodegem te zijn verlopen. Een ander relict is bijvoorbeeld de tiendeheffing die in 1277 nog voor een derde deel toebehoorde aan de toenmalige dorpsheer, Wouter van Bodegem.² Geruggensteund door zijn suzerain, de hertog van Brabant, evenwel niet zonder de pauselijke zegen te hebben verkregen, slaagt de armlastige ridder erin de tiende tegen klinkende munt aan het Brusselse Sint-Janshospitaal te verkopen. Een gedeelte van de Bodegemse tiende was voordien zelfs al gefeodaliseerd, wat aanleiding gaf tot een zogenoemde *leentiede*. Tot het einde van het *Ancien Régime* zal deze volkomen rechtsgeldig blijven voortleven onder de benaming *Tiende van Fabri*, genoemd naar de familie die ze tussen 1560-1755 via de plaatselijke heerlijkheid in leen had van het leenhof van Dongelberg, op zijn beurt een achterleen van de hertogen van Brabant.

¹ Gramaye J.B., 'Bruxella cum sui comitatu', *Antiquitates illustrissimi ducatus Brabantiae* (Brussel 1606) 35.

² Van Droogenbroeck F. J. en Van Rossem P., *Van Franken tot Bourgondiërs* (1997) 191-196.

Het Personaatsgoed op de tiendekaart van het Sint-Janshospitaal (Archief OCMW-Brussel, SJ-40). Het fameuze Personaatshof is gelegen aan de opvallende knik in de straat in de richting van de parochiekerk. Deze knik werd later nog uitgesprokener door de aanleg van de huidige Bodegemstraat, voordien Brusselstraat, maar eertijds passend Personaatstraat genoemd. De macadambaan die in de zeventiger jaren van vorige eeuw werd aangelegd, loopt diagonaal overlangs het perceel nr.4 van het Personaatsgoed, d.w.z. vanaf het Personaatshof naar de ingang van het kasteeldomein dat op bovenstaande kaart 'het goet van Broeckman' wordt genoemd.

De vruchtgebruiker van het personaat is de zogenaamde *persona personatus*. Zijn belangrijkste geestelijke bevoegdheid is het recht om de parochiepriester aan te duiden (het zogenoemde *collatierecht*). Dit recht mocht hij uitoefenen *sine cura animarum*, d.w.z. zonder verplichting om de plaatselijke zielenzorg op zich te moeten nemen.³ Een personaat werd gewoonlijk dan ook toegewezen aan een seculier kanunnik, dus niet noodzakelijk een priester, maar minstens toch een geestelijke die de lagere wijdingen had ontvangen. Vanuit canoniek oogpunt stond er voor de betrokken kapittelheer zelfs niets in de weg om er een lekenactiviteit, ja zelfs een gewoon huwelijksleven, op na te houden.

Het personaat van Bodegem zou doorheen de eeuwen echter niet zoveel belangstelling hebben genoten indien er ook niet een belangrijk financieel voordeel aan verbonden zat. Dergelijk *beneficium* verschildte trouwens van plaats tot plaats, afhankelijk van de goederen die van bij de oprichting aan het personaat verbonden waren. Te Bodegem omvatte het personaat het vruchtgebruik van een landbouwareaal dat in zijn oorspronkelijke

omvang ongeveer 27 bunder besloeg. Daarin zat tevens de uitbating van een pachthoeve begrepen, plaatselijk bekend als het *Personaatshof*, vanaf de 16^e eeuw soms ook het *Kapittelhof* genoemd. Het onderliggend domein had bovendien een allodiaal statuut: het werd als een geestelijk goed beschouwd, dat geen deel uitmaakte van de heerlijkheid. De teelten op dit domein waren vrij van de tiende, met uitzondering van het derde deel dat traditioneel aan de pastoor toekwam.

Onder het bisdom Kamerijk.

Zoals bekend, behoorde Bodegem tot 1559 tot het bisdom Kamerijk (Cambrai). Tijdens deze periode maakt het personaat deel uit van een prebende van het Kamerijkse Sint-Gorikskapittel. De geestelijke instelling was gevestigd in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal en dankt naam en ontstaan aan de in 594 opgerichte Sint-Goriksabdij. Ten tijde van de Noormannen werd het klooster tot de grond toe verwoest, waarna haar bezittingen in 947 door de Duitse keizer Otto I aan bisschop Fulbert van Kamerijk (†956) werden toevertrouwd. Het toen opgerichte seculier kapittel telde 40 kanunniken, inbegrepen een proost, een deken en een scholaster.

³ Verbesselt J., *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw I*, 270-273.

Onder de pausen die tussen 1309-1377 te Avignon zetelden, werd er nauwlettend op toegezien dat geestelijke goederen niet in lekenhanden terecht kwamen. Beneficianten zoals deze van het personaat van Bodegem werden tijdens deze periode aangesteld bij middel van een *suppliek*. Het betreft de pauselijke goedkeuring van een verzoekschrift dat uitging van een aantal hogere geestelijken die hun voorspraak aan de benoeming van de voorgedragen *persona personatus* hadden verbonden. Niet zelden vermeld de suppliek ook de autoriteit waar de beneficiant reeds tewerkgesteld was, bijvoorbeeld als kapelaan of raadgever in dienst van een bisschop of een koning. In het voorkomend geval onderschreven deze hoogadellijken mee het verzoek.

De paus verleende de kandidaat doorgaans levenslang het vruchtgebruik over het geestelijk goed. Hij bevestigde ook of het ambt *sine cura* (zonder zielenzorg) mocht worden uitgeoefend en somde tevens de reeks beneficiën op die de begunstigde niettegenstaande de nieuwe benoeming mocht behouden. Het was trouwens niet ongebruikelijk dat de begunstigde kanunnik meerdere van dergelijke prebenden cumuleerde.

De spelling van onze dorpsnaam wordt in de pauselijke supplieken niet zelden verbasterd, wellicht als gevolg van de fonetische overbrenging door Italiaans- of Franstalige scribenten. Zo vindt men *Boudeguien* in 1317, *Bodingyn* in 1324, *Beedeghem* en *Bodeghen* in 1371, nogmaals *Bodeghen* in 1377, *Bodeghem* in 1378, *Boedeghem* in 1393 en *Buede-ghem* in 1429. Het verband met de prebende in het Sint-Gorikskapittel staat echter vast en de situering binnen het bisdom Kamerijk verzekert dat het steeds om het West-Brabantse Bodegem gaat.

De vroegste vermelding van een vruchtgebruiker van het personaat van Bodegem betreft **Jacobus de Labro**.⁴ De geestelijke was als kanunnik verbonden

⁴ Fayen A. R., *Lettres de Jean XXII (1316-1334): textes et analyses* (1908) pag. 472 nr.1276 (13 januari 1324): (...) *conferant magistro Henrico de Geldonia, (...) personatum de Bodingyn, Cameracensis diocesis, apud Sedem apostolicam vacantem ex eo quod Bonifacius papa VIII Jacobum de Labro de dicto personatu et aliis beneficiis privavit.*

aan het kapittel van Chartres, maar stond in dagelijkse dienst bij de Franse koning Filips de Schone (1285-1314). Hij is weliswaar de oudst bekende *persona personatus* voor Bodegem, maar dit sluit natuurlijk niet uit dat de instelling al veel vroeger bestond.

Vermeldenswaardig is dat Jacobus de Labro in 1297 het slachtoffer werd van partijdigheden rond de pausverkiezing. Dit had als kwalijk gevolg dat hem het Bodegems personaat werd ontnomen, blijkbaar als gevolg van een protestbrief die Jacobus op 10 mei 1297 mee had ondertekend en waarbij de kandidatuur van de eerstvolgende paus Bonifacius VIII (1294-1303) was afgeschilderd als een usurpatie van de Heilige Stoel. Zulke aantijging werd wellicht ingefluisterd door medestanders van de Franse koning die een andere kandidaat voor het pausschap op het oog had. Via nog andere clerici, onder meer uit Reims, Rouen, Embrun en Senlis, liet hij trouwens oppositie voeren tegen Bonifacius VIII. De straf voor Jacobus de Labro was echter niet mals, want wegens zijn tegenstand werd hij prompt geëxcommuniceerd, met verlies van al zijn prebenden tot gevolg.

Voor Bodegem volgt dan een periode van ongeveer 20 jaar (1297-1317) dat het personaat onder het pauselijk gezag blijft gevestigd. Daardoor zou het eerst onder paus **Bonifacius VIII** (1294-1303) geresorteerd hebben, vervolgens onder de zaligverklarde **Benedictus XI** (1303-1304), nadien onder **Clemens V** (1305-1314) en nog korte tijd onder paus **Johannes XXII** (1316-1334).

Op 30 mei 1317 gaat het personaat van Bodegem over op kanunnik **Johannes de Meribleno**.⁵ Paus Johannes XXII vestigt

⁵ Fayen A. R., *Lettres de Jean XXII (1316-1334): textes et analyses* (1908) pag. 123 nr. 352 (30 mei 1317): **Johanni de Meribleno** [reg. Vat.: *Metibleno?*] *confetur canonicatus ecclesie Meldensis, sub expectatione prebende integre et non sacerdotalis ac dignitatis vel officii, consideratione Ludovici, primogeniti comitis Claromontensis, non obstante quod in ecclesia S. Gaugerici Cameracensis canonicatum et prebendam, ac personatum de Boudeguien, Cameracensis diocesis, obtinet. Apostolice Sedis ... Dat. Avin. 3 kal. Junii anno I. In e.m. S. Germani de Pratis Parisiensis et S. Genovese Parisiensis*

hem die dag in het kathedraalkapittel van Meaux, gelegen op ongeveer 40 km ten oosten van Parijs. Hij verkrijgt deze gunst bovenop een prebende die hij al eerder bezat in het Kamerijkse Sint-Gorikskapittel. We vernemen uit de suppliek ook dat de prebende werd verleend op aanbeveling van Louis I van Bourbon en Clermont-en-Beauvaisis (1279-1341), in Vlaanderen beter gekend als de vluchtende commandant van de Franse achterhoede tijdens de Slag van de Gulden Sporen (1302). Johannes de Meriblento was daarnaast ook verbonden aan de abdij van Saint-Germain-des-Prez en het Sint-Genovevaklooster te Parijs.

De volgende beneficiant van het personaat van Bodegem is de beroemde keizerlijke protonotarius en koninklijk rechtsgeleerde, magister **Hendrik van Geldenaken**.⁶ Hij ontving onze Sint-Goriks-prebende op 13 januari 1324 en behield ze tot aan zijn dood op 2 februari 1352. Voor zijn omstandige biografie verwijzen we naar een vorige bijdrage.⁷

Op 9 april 1352 wordt **Raymond d'Arnac** benoemd als *persona* voor Bodegem.⁸ Hij was afkomstig uit het bisdom Limoges en verkreeg al op 28 mei 1348 een positie

monasterium abbatibus ac perposito S. Gaugerici Cameracensis.

⁶ Fayen A. R., *Lettres de Jean XXII (1316-1334): textes et analyses* (1908) pag. 472 nr.1276 (13 januari 1324); *S. Auberti Cameracensis et Viconiensis ac S. Johannis Valencinensis, Cameracensis et Atrebatensis diocesis, monasteriorum abbatibus mandatur quatenus conferant magistro Henrico de Geldonia, clerico Caroli, regis Francie* [= Karel IV de Schone (1322-1328)], *et Johannis, regis Boemie* [= Jan de Bliede, koning van Bohemen, †1346], *ac Marie, regine Francie* [= Maria van Luxemburg, koningin van Frankrijk 1305-1324], *personatum de Bodingyn, Cameracensis diocesis, apud Sedem apostolicam vacantem ex eo quod Bonifacius papa VIII Jacobum de Labro de dicto personatu et aliis beneficiis privavit, non obstante quod dictus Henricus in S. Martini Leodiensis et S. Gertrudis Nivellensis ac S. Waldetrudis de Montibus in Hanonia ecclesiis canonicatus et prebendas, ac personatum de Gele, Cameracensis et Leodiensis diocesis, obtinet, et super canonicatu et prebende ecclesie Cameracensis litigat. Illis libenter. Dat Avin. Idibus januarii anno 8.*

⁷ Van Droogenbroeck F. J., *Hendrik van Geldenaken, persona personatus van Bodegem*. Bodegem in vroegere tijden 10 (2018).

⁸ Berlière U., *Suppliques d'Innocent VI (1352-1362): Textes Et Analyses* (1911) pag.614.

van kanunnik en scholaster te Mechelen.⁹ Vervolgens ontving hij ook prebenden te Coïmbra (in Portugal) en in de kerk van Palma in het bisdom Narbonne.

In 1377 krijgt de Parijzenaar **Guillelmus de Atainvilla** (mogelijk genoemd naar Hatainville in Normandië) het personaat toegewezen.¹⁰ Op 11 januari 1371 benoemt de paus hem tot kanunnik van het Heilig Kruiskapittel te Kamerijk, wanneer hij al in het bezit blijkt van een prebende van het Sint-Gorikskapittel. Het personaat van Bodegem wordt hem nochtans pas bevestigd op 20 mei 1377, tegelijk met een bijkomende prebende in het Kamerijkse Heilig Kruiskapittel.¹¹ In 1378 wordt hij aangeduid als kapelaan van kardinaal Petrus van Sint-Eutacius, ook bekend als Pierre Flandrin.¹² Guillelmus wordt ook vermeld als *praeceptor* van Sint-Antonius te Maastricht en is er blijkbaar leraar aan de kapittelschool. Zijn benoeming werd gesteund door een verwante: Guillaume de la Jugée, in 1342 kardinaal van de H. Maria in Cosmedin en in 1368 kardinaal van Sint-Clemens.

Op 24 mei 1393 ruilt Guillelmus de Atainvilla zijn zetel in het Sint-Gorikskapittel, inbegrepen het personaat van Bodegem, voor een prebende in het Heilig Kruiskapittel. De begunstigde van het Bodegemse personaat wordt ditmaal

⁹ Berlière U., *Suppliques d'Innocent VI (1352-1362): Textes Et Analyses* (1911) pag.356 nr. 1338.

¹⁰ Tihon C., *Lettres de Grégoire XI (1371-1378): Textes et analyses I* (1958) pag. 59 nr. 86: **Guillelmo de Atainvilla confertur canonicatus ecclesie S. Crucis Cameracensis sub expectatione prebende, consideratione Guillelmi, S. Clementis presbiteri cardinalis, pro dicto Guillelmo, familiari suo, supplicantis, non obstante quod canonicatum et prebendam ecclesie S. Gaugerici Cameracensis et personatum de Bodeghen, Cameracensis diocesis obtinet.**

¹¹ Tihon C., *Lettres de Grégoire XI (1371-1378): Textes et analyses III* (1975) pag. 448 nr. 3900 (20 mei 1377): **Guillermo de Atainvilla, canonicatum et prebendam ecclesie S. Gaugerici Cameracensis necnon personatum de Bodeghen Cameracensis diocesis, obtinenti, formatur prebenda ecclesie S. Crucis Cameracensis (...).**

¹² Hanquet K., *Documents relatifs au Grand Schisme. Suppliques de Clément VII (1378-1379) I* (1924) pag. 81 nr.274 en II (1930) pag. 44-45 nr.146 (15 november 1378).

Henricus de Bylant (1350-1405).¹³ De Gelderse rechtsgeleerde staat tijdens de periode van het Westerse Schisma bekend als een belangrijk medestander van tegenpaus Clemens VII (1378-1394). Aan de pauselijke vriendschap dankt hij trouwens de posities van proost van het Sint-Servatiuskapittel te Maastricht en zetels in de kapittels van Utrecht, Keulen, Kranenburg en Amiens.

We hebben niet kunnen achterhalen wie na de dood van Hendrik van Bylandt (†14 januari 1405) opvolgt in het personaat van Bodegem. Pas op 27 november 1429 staat de instelling opnieuw in de belangstelling. Op vraag van bisschop Jan van Gavere (1412-1439) wordt dan voorgesteld om ten gunste van **Anselmus Fabri** (Anselm Smeets uit Breda, †1449), die toen al *persona* van Halle was, het personaat van Bodegem samen te voegen met dat van Halle, Geel en Wambeek. Aldus trachtte men voldoende geldmiddelen te verzamelen voor de oprichting van een nieuw kapittel in de kerk van Halle.¹⁴ In 1429 wordt het collatierecht te Bodegem echter nog uitdrukkelijk aan de bisschop van Kamerijk toegewezen, wat zou betekenen dat de benoeming van de pastoor enkel nog door de bisschop werd bepaald, dus zonder de gebruikelijke tussenkomst van de *persona personatus*. Uit deze periode zijn ons echter geen titularissen van het Bodegemse personaat

¹³ Nelis H., *Documents relatifs au Grand Schisme. Suppliques et lettres de Clément VII, tome III (1379-1394)* (1934) 764 nr. 2351 (1393, 24 mei): **Henrico de Bylant**, *bac. in leg., pape famil., can. eccl. Cameracens., persona de Boedeghem, Cameracen. dioc., providetur de can. et preb. eccl. S. Gaugerici Cameracen. vac. per permutationem Guillermi de Actavilla.*

Ibidem, 764 nr. 2353 (24 mei 1393): **Guillermo de Actavilla**, *can. eccl. S. Gaugerici Cameracen. et persona de Boedeghem, Cameracen. dioc., providetur de can. eccl. Cameracen., vac. per permutationem Henrici de Bylant, pape familiaris, factum per procuratorem Thomam Audenmarckt, non obst. quod idem Guillermus can. et preb. eccl. S. Crucis Cameracen. obtinuat.*

¹⁴ Dubrulle H., 'Suppliques du pontificat de Martin V (1417-1431)', *Recueil de la Société d'études de la province de Cambrai* 6 (1922) 138-141 (nr.186). Everaert L. 'Du projet d'érection d'un chapitre collégial en l'église de Hal', *Annales du Cercle archéologique d'Enghien* 2 (1883) 118-119.

bekend. Er wordt trouwens betwijfeld dat het arrangement te Halle, ten voordele van Anselmus Fabri, wel ooit tot uitvoering is gekomen.

Van Kamerijk naar Mechelen.

Met de inrichting van de nieuwe bisdommen wordt op 12 mei 1559 ook het aartsbisdom Mechelen gegrondvest, meer bepaald ten gunste van de beruchte **Antonius Perrenot de Granvelle** (1561-1586). Met een bul van paus Gregorius XIII wordt in 1576 het personaat van Bodegem overgeheveld van het vroegere bisdom Kamerijk naar het nieuwe bisdom Mechelen. Het bevindt zich dan onder de talrijke beneficiën die aan Granvelle ten persoonlijkten titel werden toegekend.¹⁵

Het is nochtans niet de aartsbisschop die het ambt van *persona personatus* zal waarnemen, want nog geen twee maand later wordt de bijzondere functie aan een kanunnik uit het nieuwe bisdom opgedragen. Zo ontmoeten we al op 27 juni 1559 **Jan Peeters**, wanneer deze het Personaatsgoed van Bodegem voor 12 jaar aan een plaatselijk landbouwer verpacht. Misschien stamt de kanunnik uit de beroemde Mechelse bankiersfamilie? Hoe dan ook had hij een zoon Ferdinandus die als toegift op het pachtgeld beloond wordt met een vette hamel.¹⁶

Tussen 1591-1613 zien we een zekere **Theodoricus van der Borgh** als *persona personatus* optreden. In de verslagen van de dekenij Sint-Pieters-Leeuw licht men toe dat het om een edelman uit Mechelen gaat en dat zijn moeder er eveneens woonachtig was.¹⁷ Theodoricus wordt op 30 december 1591 benoemd door vicaris-generaal Mattheus Hovius, d.w.z. tijdens de periode van *sedes vacat* van het aartsbisdom tussen 1589-1595. Volgens dezelfde bron was het personaat van Bodegem vrijgekomen als gevolg van het ontslag van **Guilielmus Buyssegem** en een onderhandse ruil met andere kanun-

¹⁵ Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen (hierna afgekort als AAM), Kapittel nr.71 Granvelle-Hauchinius-Alanus, nrs. 342 (los stuk).

¹⁶ RA Leuven, best. 51-2, nr. 808, fol. 134v-136r.

¹⁷ AAM, zie Visitaties Sint-Pieters-Leeuw.

niken.¹⁸ Vermoedelijk komt laatstgenoemde beneficiant dan ook in aanmerking voor de beheerperiode tussen 1583/1584-1591. Tijdens dit ietwat verwarrend tijdperk is er langs de dekenale visitatieverslagen nochtans nog een andere *persona* bekend. In 1595 vermeldt men een zekere *Dominus Drinckweert*. Vermoedelijk heeft deze korte tijd het personaat van Theodoricus van der Borcht overgenomen.

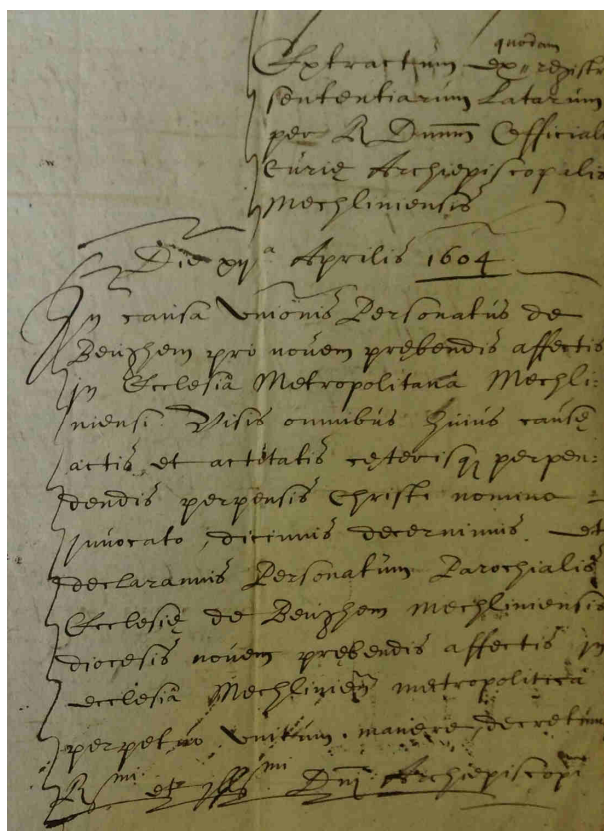
Onder de kanunniken-gradueel.

Personaten werden wel eens misbruikt uit puur geldgewin. Ze kwamen niet zelden aan leken ten goede met weinig voeling voor de zielenzorg, laat staan sociale dienstbaarheid. Dit is trouwens één van de redenen waarom het bezit van personaten werd gevisieerd door de hervormingen van het Concilie van Trente (1545-1563). Sindsdien mochten personaten alleen nog worden waargenomen door geestelijken, aan wie er bovendien een minimumleeftijd werd opgelegd.

Omstreeks dezelfde tijd ondergaat het bisdom Mechelen een organisatorische wijziging als gevolg van de bul *Ex injuncto nobis* van paus Pius IV. Op 11 maart 1560 had de kerkvorst namelijk beslist dat er in het Mechelse kathedraalkapittel negen prebenden zouden worden gereserveerd aan kanunniken met de universitaire graad van magister of licentiaat. Drie prebenden moesten worden voorbehouden aan gegradueerden in de theologie, drie voor gegradueerden in het canoniek recht en drie voor edelen uit het bisdom.¹⁹ Het college van deze negen geprivilegieerde kapittelheren noemde men te Mechelen de *canonici graduati* of kanunniken-gradueel.

Voor het levensonderhoud van deze hoogwaardige posities dienden vanzelfsprekend de nodige budgetten te worden gevonden. In dit kader beslist de officiaal van het aartsbisschoppelijk hof op 12 april 1604 dat de opbrengst van het personaat van Bodegem voortaan zou

verenigd worden met de negen prebenden van de kanunniken-gradueel.²⁰

Het heeft echter tot in 1614 geduurd vooraleer deze beslissing enig effect heeft gesorteerd. De verbintenissen van de lopende prebenden dienden immers gerespecteerd, met als gevolg dat men het natuurlijk wegvallen moest afwachten van de laatste individuele beneficiant van het Bodegemse personaat. Pas na het overlijden van Theodoricus van der Borcht zouden de opbrengsten uit het personaat niet meer aan één afzonderlijk kanunnik worden toegewezen, maar werden de inkomsten boekhoudkundig verdeeld over de negen *canonici graduati*.

De kanunniken-gradueel hadden jammer genoeg nog minder voeling met Bodegem dan hun voorgangers, laat staan dat zij zich ooit op één of andere manier met de plaatselijke bevolking hebben ingelaten. Het collatierecht dat van oudsher de hoofdzaak uitmaakte van het personaat (d.w.z. de benoeming van de pastoor van Bodegem), bleef een louter administratief privilege dat uitsluitend aan de aarts-

¹⁸ AAM, reg. 2, visitaties 1591, fol. 200v-201r.

¹⁹ Miraeus A., *Opera Diplomatica et Historica* I, 614. Laenen J., *Histoire de l'église métropolitaine de Saint-Rombaut à Malines* I (Mechelen 1919) 251.

²⁰ AAM, Kapittel nr. 32, Canonici Graduatii I nr.135 (diverse bescheiden van het personaat Bodegem).

bisschop toekwam of tijdens periodes van *sedes vacat* aan de vicaris-generaal.

De economie achter het personaat.

Afgezien van het collatierecht waren er aan het personaat van Bodegem aanzienlijke opbrengsten verbonden, voortkomend uit een omvangrijk landbouwareaal. Bij het Sint-Rombautskapittel werd de nuttige oppervlakte van dit areaal aanvankelijk ruwweg geschat op 22 bunder, wat al bij al overeenstemt met de nauwkeurige landmeting uit 1712-1713. Toen had het domein een oppervlakte van 22 bunder en 331 roeden (ongeveer 28,53 hectare). In het pachtgeld zat ook de huur van een pachthof. Anderzijds bleef men het derde deel van de tiende verschuldigd, dat toekwam aan de pastoor. De verpachting van het uitgestrekte domein bracht alleszins

belangrijke geldmiddelen op. In de zogenaamde *pouillés* van het bisdom Kamerijk (lijsten met de jaarlijkse opbrengst van kerkelijke instellingen) staat omstreeks de 12e eeuw het personaat van Bodegem nog aan 20 pond (of 120 gulden) gewaardeerd. Als gevolg van de geldinflatie, maar ook dankzij het toenemend rendement van de landbouw, zal dit geldbedrag doorheen de eeuwen aanzienlijk toenemen.

Er zijn voorlopig slechts pachters bekend uit het Mechelse regime vanaf 1559. De vroegste vermelding betreft **Dierick van Droegenbroeck**, zoon van Hendrik en Margaritha Pauwels, gehuwd met Colette de Troch. Met *persona personatus* Jan Peeters sluit hij te Brussel op 27 juni 1559 een pachtcontract voor de duur van 12 jaar. De pachtheer incasseerde daarvoor jaarlijks 225 Karolusgulden,

De tiendekaart van het Sint-Janshospitaal uit 1712 laat de oorspronkelijke omvang van het Personaatsgoed nog goed tot uiting komen (Brussel, Archief OCMW, SJ-40).

Ten noorden van de kerk merkt men dat de oorspronkelijke grenslijn moet gevormd geweest zijn door de rechtlopende noordelijke perceelgrens van de grondstukken nummers 22, 23 en 24 van het veld Sollevelt (linksboven, respectievelijk 100, 65 en 136 roeden). Oostwaarts vervoegt zich daarbij het nr. 16 van het veld Hertbempt (753 roeden).

De kerk met omliggende kerkhof (ongeveer 100 roeden groot) was aanvankelijk omsloten door het Personaatsgoed. Dit duidt erop dat de bouw van de Sint-Martinuskerk mag toegeschreven worden aan een initiatief dat uitging van het bisdom Kamerijk.

Ten oosten en ten zuiden van de kerk voltooien de percelen nummers 10 tot 14 van het Broeckmansgoed de oorspronkelijke omvang van het domein, d.w.z. inbegrepen het perceel van de pastorij op nr. 14 (154 roeden) en de nummers 10 tot 13 (respectievelijk 149, 69, 68 en nogmaals 68 roeden) aan de Kerkberg.

Bovenop de sinds de 16e eeuw gekende omvang van het Personaatsgoed zouden er dus nog 1562 roeden (of 3 bunder en 362 roeden) deel hebben uitgemaakt van het oorspronkelijke areaal, namelijk 1054 roeden gelegen ten noorden van de kerk, 508 roeden ten zuiden ervan en het kerkhof zelf dat ongeveer 100 roeden beslaat. Aldus zou de oorspronkelijke oppervlakte van het domein zou 26 bunder en 393 roeden (of quasi 27 bunder) hebben bedragen (afgerond 33,73 hectare).

evenals een vette hamel te leveren ten huize van Ferdinandus, zoon van kanunnik Peeters.²¹ Begin 17^e eeuw vermeldt men **Jacob Batens** als huurder van het Personaatsgoed (ca. 1609).²²

Preciezer zijn de pachtberichten uit het archief van het Sint-Rombautskapittel.²³ **Philips de Pauw** betaalt tussen 1671-1679 jaarlijks 375 gulden voor 23 bunder en 1 dagwand landbouwgrond en 3 dagwand weide. Voor de jaren 1680 tot 1682 wordt de som verhoogd tot 400 gulden. Aan de pastoor van Bodegem diende hij jaarlijks 60 gulden tiende af te dragen. Vermits de pastoor recht had op een derde deel van de tiende, zou dit betekenen dat de totale bedrijfsopbrengst zowat 1800 gulden bedroeg, zijnde 4,5 maal het pachtgeld. Het laatste pachtcontract van Philips de Pauw liep tot 1695 over 22 bunder. Hierop incasseerde het Mechels kapittel 22 gulden en 10 stuivers per bunder, wat neerkomt op een jaarlijks pachtgeld van 495 gulden.

Vanaf 1695 wordt de uitbating toevertrouwd aan **Adriaan Schoonjans** (1647-1722), gehuwd met Margaretha van Dievoet (1649-1716). Hij loste daarvoor jaarlijks 370 gulden af. Het pachtgeld bedraagt opmerkelijk minder dan bij de voorganger, waarop Schoonjans in 1711 zelfs een extra korting van 70 gulden wist te bedingen. De reden moet gezocht worden in de rampzalige veldschade als gevolg van de Negenjarige Oorlog (1688-1697) tussen de Liga van Augsburg en de Franse koning Lodewijk XIV. De wreedaardige passages van de legerbendes van François de Neufville, beter bekend als maarschalk de Villeroy, teisterden daarbij onze streken.

Ook de vorige pachter werd al door de vernielzucht en geldafpersingen van de Fransen getroffen. Op 12 maart 1697 ziet men Philips de Pauw nog onderhandelen met Mechelen over een compensatie van

9 gulden per bunder die de Franse bezetter hem had afgedwongen.

Vanaf 1733 wordt de pacht toegewezen aan **Petrus Schoonjans** (1686-1775), zoon van voorgenoemde Adriaan en gehuwd met Maria Fasseel (1690-1775). Petrus diende in ruil jaarlijks 500 gulden af te dragen. In 1749 wordt zijn pachtgeld zelfs verhoogd tot 550 gulden.

In 1758 wordt Petrus opgevolgd door zijn zoon **Carolus Schoonjans** (1731-1812). Tot in 1771 vereffent hij jaarlijks nog steeds 550 gulden, maar vanaf 1772 moet hij een verhoging tot 570 gulden aanvaarden.

Het Oostenrijkse tijdperk bracht voor onze streken economisch een zeer welvarende periode, wat zich veruitwendigt in betere veldopbrengsten, maar tegelijk ook hogere huurprijzen. In 1778 bereikt het pachtgeld al 612 gulden en als gevolg van een nieuw contract in 1786 wordt er 740 gulden en 5 stuivers overeengekomen. De laatste inschrijving in de boekhouding van het kapittel betreft het jaar 1790, wanneer 752 gulden en 5 stuivers voor de pacht wordt gerekend.

Besluiten.

Men mag stellen dat met de verpachting van het Personaatsgoed aanzienlijke geldbedragen waren gemoeid. Wellicht schuilt hierin ook de ware reden waarom Jan-Baptist Gramaye omstreeks 1600 het personaat van Bodegem met het epitheton van beroemdheid bedacht. Die terechte appreciatie geldt nochtans in de eerste plaats voor de beneficianten die dankzij het personaat van Bodegem hun loopbaan konden financieren, hetzij in een universitaire leerstoel, hetzij onder vorm van een studiebeurs in de theologie of in de rechten, hetzij als door de Kerk uitgestuurde raadgevers voor hoogadelijke of geestelijke grootwaardigheidsbekleders.

De beroemdheid van het Bodegemse personaat waarop Gramaye zinspeelt, is dus veeleer te begrijpen als een economisch waardeoordeel, wat echter geen afbreuk doet aan de voorname bijdrage die het kleine Bodegem zich eeuwenlang heeft getroost in dienst van de eruditie.

Frans J. Van Droogenbroeck

²¹ De Brusselse schepenbrief van 27 juni 1559 is verloren gegaan, maar excerpten werden eruit verwerkt in de akte van waarborgstelling bij de pacht, opgetekend te Bodegem op 2 augustus 1559: RA Leuven, best. 51-2, nr. 808, fol. 134v-136r.

²² RA Leuven, best.51/2 nr.806 (*beleyden*), fol.54v.

²³ AAM, Kapittel nr. 32, Canonici Graduati I nr.135 (voor pachter Philips de Pauw) en 137 (voor de pachters Schoonjans over de periode 1733-1790).